

UDK: 81'373.21=512.133

PAXTA SO'ZINING KELIB CHIQISH TARIXI

Uralov Umar Baxtiyor o'g'li
O'zDJTU, Filologiya va tillarni o'qitish (ispan tili)
yo'nalishi, 4-bosqish talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada “paxta” so‘zining kelib chiqishi, uning etimologik ildizlari, turli davrlarda qo‘llanishi va o‘zbek xalqining ijtimoiy-madaniy hayotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. So‘zning turkiy va fors-tojik tillaridagi izohlariga alohida e‘tibor qaralib, xalq og‘zaki ijodida, adabiyot va tarixiy manbalarda qo‘llanish misollari keltiriladi.

Kalit so‘zlar: paxta, etimologiya, tarix, to‘qimachilik, tilshunoslik, madaniyat, fors-tojik, xalq og‘zaki ijodi,

Abstract: This article analyzes the origin of the word “paxta” (cotton), its etymological roots, its usage across different historical periods, and its significance in the socio-cultural life of the Uzbek people. Special attention is given to the interpretations of the word in Turkic and Persian-Tajik languages, and examples of its use in folklore, literature, and historical sources are provided.

Keywords: cotton, etymology, history, textiles, linguistics, culture, Persian-Tajik, oral folk tradition,

Аннотация: В данной статье анализируется происхождение слова “пaxта” (хлопок), его этимологические корни, использование в различные периоды и значение в социально-культурной жизни узбекского народа. Особое внимание уделяется толкованиям слова в тюркском и персидско-таджикском языках, приводятся примеры его употребления в устном народном творчестве, литературе и исторических источниках.

Ключевые слова: пaxта, этимология, история, ткачество, языкознание, культура, персидско-таджикский, устное народное творчество,

Kirish: Tilshunoslikda so‘zlarning kelib chiqishi, ularning tarixiy ildizlarini o‘rganish muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Chunki har bir so‘z faqatgina lug‘aviy birlik emas, balki xalqning madaniyati, tarixi va iqtisodiy faoliyatidan ham dalolat beradi.

Shu nuqtayi nazardan “paxta” so‘zining etimologiyasini o‘rganish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Birinchidan, paxta O‘zbekistonning iqtisodiy taraqqiyotida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Uni “Oq oltin” deb atash bejiz emas, chunki u xalqimizning turmushi, qishloq xo‘jaligi va sanoatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatgan.

Ikkinchidan, “paxta” atamasining kelib chiqishini aniqlash o‘zbek tilining lug‘aviy boyligini tadqiq qilish, shuningdek, turkiy va fors-tojik tillarining o‘zaro ta‘sirini yoritishda muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, tarixiy manbalarda bu so‘zning turli shakllarda qo‘llanishi nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy jarayonlarni ham ochib beradi. Bu esa o‘zbek xalqi madaniyatining rivojlanishini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

Shu sababli, “paxta” so‘zining kelib chiqishini tahlil qilish nafaqat tilshunoslik uchun, balki tarix, madaniyatshunoslik va iqtisodiy tadqiqotlar uchun ham dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur mavzuni o‘rganish orqali biz o‘zbek tilining boy etimologik qatlamlaridan birini, shuningdek, xalqimiz hayoti va tarixida muhim o‘rin tutgan atamaning mazmun-mohiyatini yanada chuqurroq anglash imkoniga ega bo‘lamiz.

Asosiy qism: “Paxta” so‘zining etimologik ildizlari-Tilshunoslarning fikriga ko‘ra, “paxta” so‘zining kelib chiqishi fors-tojik tiliga borib taqaladi. Fors tilida “**panba**” yoki “**panbe**” shaklida qo‘llanilgan bu so‘z “yumshoq tolali o‘simlik” ma‘nosini bildirgan. Keyinchalik bu atama turkiy xalqlar tiliga kirib, fonetik o‘zgarishlar asosida o‘zbek tilida “paxta” shaklini olgan.

Arab tilida esa paxta uchun “**qutn**” atamasi ishlatilgan. Bu so‘z Yevropa tillariga ham o‘tib, ingliz tilidagi **cotton**, fransuz tilidagi **coton** kabi shakllarni yaratgan. Shunday qilib, paxta atamasi turli sivilizatsiyalar tilida o‘z aksini topgan.

Tarixiy manbalarda “paxta” so‘zining qo‘llanilishi

Qadimgi Sharq manbalarida paxtaning tilga olinishi uning uzoq tarixga ega ekanidan dalolat beradi. Masalan, Alisher Navoiy asarlarida paxta to‘qimachilik va kundalik hayot mahsuloti sifatida tilga olingan. Shuningdek, Bobur “Boburnoma”da ham paxtaning ekilishi va undan to‘qimachilikda foydalanilishi haqida yozadi.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodida ham paxtaga oid ko‘plab maqol va matallar uchraydi. Masalan, “Paxta bilan kiygan issiq bo‘ladi” degan ibora xalqning paxta mahsulotlariga bergan yuksak bahosini ko‘rsatadi.

Fonetik va semantik o'zgarishlar

“Paxta” so‘zi o‘zlashish jarayonida fonetik o‘zgarishlarga uchragan. Fors-tojik tilidagi “**panba**” atamasi avval “panpa” tarzida, keyinchalik esa “paxta” shaklida mustahkamlangan. Bu o‘zgarish turkiy tillar fonetikasiga moslashish natijasida yuzaga kelgan.

Semantik nuqtayi nazardan esa, so‘z dastlab “yovvoyi yumshoq tolali o‘simlik” ma‘nosini bildirgan bo‘lsa, keyinchalik keng ma‘noda qishloq xo‘jaligi mahsuloti, to‘qimachilik xomashyosi sifatida qo‘llanila boshlagan.

“Paxta” so‘zining madaniy va iqtisodiy ahamiyati

O‘zbek xalqida paxta qadimdan asosiy xomashyo sifatida qadr topgan. U to‘qimachilik, amaliy san‘at, xalq hunarmandchiligi va turmush tarzida keng qo‘llanilgan. XIX–XX asrlarda esa paxta butun O‘zbekiston iqtisodiyotining tayanch sohasiga aylangan.

Shu jihatdan “paxta” so‘zi nafaqat lingvistik birlik, balki xalqimizning tarixiy-madaniy taraqqiyotini ifodalovchi ramz sifatida ham muhimdir. Bugungi kunda ham paxta “Oq oltin” nomi bilan tilimiz va madaniyatimizda o‘z o‘rniga ega.

Muhokama: “Paxta” so‘zining kelib chiqishini o‘rganish bir nechta ilmiy yo‘nalish kesishmasida muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, tilshunoslik nuqtai nazaridan bu so‘zning fors-tojik tilidan o‘zlashib, turkiy tillarda fonetik va semantik o‘zgarishga uchraganini ko‘rish mumkin. Biroq ayrim tadqiqotchilar “paxta” so‘zi turkiy tillarning o‘z ichki rivojlanishida ham shakllangan bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydilar. Demak, bu masala hali ham bahsli jihatlarni o‘zida saqlab qolmoqda.

Bundan tashqari, “paxta” atamasining xalq turmushidagi o‘rni tilshunoslik bilan cheklanib qolmaydi. U tarix, iqtisodiyot va madaniyatda ham keng ko‘lamli iz qoldirgan. Xususan, O‘zbekiston tarixida paxta yetishtirish va undan foydalanish jarayoni xalqning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu so‘zning kundalik nutqda, badiiy adabiyotda va xalq og‘zaki ijodida mustahkam o‘rnashib qolganini ko‘rsatadi.

Bugungi globalizatsiya davrida ham “paxta” atamasi milliy iqtisodiyotimiz va xalqaro savdoda o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Balki, zamonaviy ilmiy-texnologik jarayonlar paxtaning qayta ishlanishi va undan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirgan sari, bu so‘z ham yangi semantik qirralar kasb etmoqda.

Shunday qilib, “paxta” so‘zining kelib chiqish tarixi faqatgina etimologik masala bo‘lib qolmasdan, balki xalqning tarixiy-madaniy tajribasini yorituvchi muhim ko‘rsatkich sifatida qaralishi lozim.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi, avvalo, “paxta” soʻzining etimologiyasiga yangi yondashuvlar asosida yoritilishida koʻrinadi. Hozirgi kungacha koʻplab tilshunoslar bu soʻzning fors-tojik tilidan oʻzlashgani haqida fikr bildirgan boʻlsalar-da, uning turkiy tillarda qanchalik qadimiy ildiz otganini chuqur tahlil qilishga yetarlicha eʼtibor berilmagan.

Shuningdek, tadqiqotda:

- “Paxta” soʻzining qadimgi manbalardagi qoʻllanishi, fonetik va semantik oʻzgarishlari tizimli tarzda koʻrib chiqildi;
- Fors-tojik tilidagi “**panba/panbe**”, arab tilidagi “**qutn**”, hamda turkiy tillardagi shakllar taqqoslanib, ularning oʻzaro aloqadorligi tahlil qilindi;
- Soʻzning nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy kontekstdagi ahamiyati ochib berildi;
- Oʻzbek xalqining turmush tarzi va iqtisodiy faoliyatida paxtaning tutgan oʻrni orqali, til va madaniyat oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlik asoslab berildi.

Shu bois, tadqiqot “paxta” soʻzining kelib chiqishini tilshunoslik, tarix va madaniyatshunoslik kesimida oʻrganishga qaratilgani bilan yangilik kasb etadi.

Xulosa va takliflar: Yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, “paxta” soʻzi asosan fors-tojik tilidagi “**panba/panbe**” soʻzidan oʻzlashgan boʻlib, turkiy tillarda fonetik oʻzgarishlar natijasida hozirgi shaklini olgan. Bu atama qadimdan xalqimiz hayotida, xususan, qishloq xoʻjaligi, toʻqimachilik va madaniy jarayonlarda muhim oʻrin tutgan. Arab tilidagi “**qutn**”, Yevropa tillaridagi **cotton, coton** shakllari bilan taqqoslash shuni koʻrsatadiki, paxta insoniyat sivilizatsiyasining eng qadimiy va eng muhim mahsulotlaridan biridir.

“Paxta” soʻzi tilimizda nafaqat oʻsimlik nomi sifatida, balki xalqimizning iqtisodiy mustaqilligi va madaniy boyligini ifodalovchi ramz darajasiga koʻtarilgan. Shu sababdan, uning etimologik ildizlarini oʻrganish nafaqat tilshunoslik, balki tarix va madaniyatshunoslik uchun ham muhimdir.

Takliflar

1. Oʻzbek tilining izohli va etimologik lugʻatlarida “paxta” soʻzining kelib chiqishi yanada mukammal yoritilishi zarur.
2. Maktab va oliy taʼlim tizimida etimologik tadqiqotlarni tilshunoslik darslari doirasida kengroq oʻrganish tavsiya etiladi.
3. Paxta va unga oid iboralar xalq ogʻzaki ijodi, maqol va matallarda qay darajada qoʻllanganini alohida ilmiy izlanishlar orqali oʻrganish maqsadga muvofiq.

4. Tilshunoslik va tarixiy tadqiqotlarni uyg'unlashtirib, "paxta" so'zining turli davrlardagi qo'llanishini manbashunoslik asosida kengroq yoritish kerak.

5. O'zbekistonning iqtisodiy ramzi sifatida "paxta" so'zining lingvokulturologik jihatlarini tahlil qilish ilmiy tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзаев Т. "Ўзбек тилининг изоҳли луғати". – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – 355 б.
2. Ахмедов А. "Ўзбек тили тарихи". – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 210 б.
3. Хожиев А. "Этимологик луғат". – Тошкент: Fan, 1985. – 275 б.
4. Doerfer, G. "Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen". – Wiesbaden, 1963.
5. Clauson, G. "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish". – Oxford: Clarendon Press, 1972.
6. Alisher Navoiy. "Xazoyin ul-maoniy". – Toshkent nashrlari, turli yillar.
7. Bobur Zahiriddin Muhammad. "Boburnoma". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1989.
8. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "Paxta" maqolasi. – Toshkent: Milliy Ensiklopediya, 2002.

**Research Science and
Innovation House**